

Економіка

УДК 631.115.13:636

© 2020

РОЛЬ ТВАРИННИЦТВА У ФУНКЦІОНУВАННІ ОСОБИСТОГО СЕЛЯНСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Д.В. Неміш¹, І.Ф. Баланюк², Д.І. Шеленко³,
Л.С. Сас⁴, П.Є. Матковський⁵

^{2,3}доктори економічних наук

^{1,4,5}кандидати економічних наук

¹Прикарпатська державна сільськогосподарська станція
Інституту сільського господарства Карпатського регіону,
вул. Бандери, 21 А, м. Івано-Франківськ, 76000, Україна

²⁻⁵ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76000, Україна

e-mail: ¹dmytro.nemish@gmail.com, ²ifbalaniuk@gmail.com, ³diana.shelenko@pnu.edu.ua,

⁴liudmyla.sas@pnu.edu.ua ⁵petro.matkovskyi@pnu.edu.ua

ORCID: ¹0000-0002-8775-9305, ²0000-0002-8320-6383, ³0000-0002-9214-7258,

⁴0000-0003-2053-0394, ⁵0000-0001-9470-9974

Надійшла 15.06.2020

Мета. Розкрити сучасні особливості розвитку тваринництва в особистих селянських господарствах (ОСГ), висвітлити основні проблеми та показати перспективи тваринництва в цій категорії господарювання. **Методи.** За методологічну основу дослідження взято системний метод пізнання процесів розвитку ОСГ з виробництва продукції тваринництва. Використано методи: абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формування висновків); монографічний; порівняльний та ін. **Результати.** Проведено аналіз стану галузі тваринництва в ОСГ, а також визначено їх роль і місце у виробництві продукції регіону. Результати дослідження підтверджують, що основними чинниками, які впливають на зниження виробництва тваринницької продукції ОСГ Прикарпаття, є: недостатнє їх фінансування, низькі закупівельні ціни на м'ясо та молоко, що призводять до збитковості; проблеми із забезпеченням господарств кормами; низька технічна забезпеченість і висока трудомісткість продукції; відсутність кооперації між ОСГ; складна демографічна ситуація у селі (населення виїжджає на заробітки) та ін. Кооперування ОСГ є надзвичайно важливим для розвитку виробництва сільськогосподарської продукції у них, а особливо — для тих, які приєднали до своїх земельних ділянок виділені земельні паї. **Висновки.** У результаті проведеного дослідження встановлено, що ОСГ відіграють важливу роль у виробництві продукції тваринництва Івано-Франківської області. Адже частка господарств населення у загальному виробництві продукції тваринництва має стійкі

високі показники. Проте це досягається за рахунок значних матеріальних витрат і трудових ресурсів. Загалом рівень витрат на виробництво основних видів тваринницької продукції в ОСГ досить високий, що ставить під сумнів конкурентоспроможність цієї форми господарювання, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Ключові слова: економічна ефективність, сімейне фермерське господарство, дохід сім'ї.

DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202010-10>

Перехід аграрного сектору економіки України до ринку зумовив появу великої кількості різноманітних за формами власності та виробничим спрямуванням господарських формувань, діяльність яких спрямована на отримання економічних та соціальних результатів, а місією є забезпечення населення життєво важливими продуктами харчування. Серед них особливе місце посідає продукція тваринництва, виробництво якої зазнало значних трансформацій як на галузевому, так і на регіональному рівнях. Проблема полягає в тому, що більшість сільськогосподарських підприємств, відмовившись від тваринництва, перейшли до монопродуктового типу виробництва, зокрема рослинницької продукції, а домінуючі позиції щодо виробництва тваринницької продукції в більшості регіонів вже тривалий час належать особистим селянським господарствам всупереч відсутності достатньої уваги держави до їх функціонування. Водночас обсяги виробництва протягом останніх 20-ти років за окремими видами тваринницької продукції значно скоротилися, що негативно позначилося на рівні забезпечення тваринним білком населення України. Негативні тенденції з окремих видів продукції спостерігаються і нині.

Тому розвиток тваринництва в малих формах господарювання на селі — особистих селянських господарствах — важлива складова формування економіки всієї країни.

Актуальність питання ролі ОСГ у виробництві продукції тваринництва в Івано-Франківській області пов'язане із формуванням грошового доходу селян, насиченням регіонального продовольчого ринку продукцією тваринництва, забезпеченням переробних підприємств сировиною,

рентабельністю самого виробництва, оскільки цей регіон характеризується сприятливими агрокліматичними умовами і якісною сировинною базою для розвитку тваринницької галузі сільського господарства.

Після становлення нових ринкових умов розвитку економіки актуальності набуло питання функціонування ОСГ. Зокрема це питання висвітлено у дослідженнях І.В. Свиноуса та М.І. Ібатулліна, які розглядають відмінності й подібності загальних принципів функціонування фермерських господарств та ОСГ у нинішніх умовах та обґрунтовують кілька варіантів трансформації особистих селянських господарств [1].

В.К. Збарський та А.І. Липов'як-Мелкозюрова [2] при дослідженні методичного підходу для обчислення показників економічної ефективності виробництва тваринницької продукції в ОСГ пропонують для розрахунку витрат виробництва виходити з ринкової ціни матеріально-технічних ресурсів та собівартості власних ресурсів, що використовуються у процесі виробництва. О. Карпенко [3], доводить, що проаналізувавши тенденції розвитку ОСГ, слід значну увагу приділити складовим економічної безпеки в ринкових умовах, а також вивченню впливу соціально-економічних факторів на їх розвиток.

Досліджуючи сучасний стан і проблеми розвитку ОСГ, науковці [4] доводять, що вони слугують специфічним буфером, що гальмує тотальний спад виробництва сільськогосподарської продукції, який сприяє дотриманню певного рівня продовольчої безпеки країни. Також зазначається, що прогнозування їх діяльності на майбутнє дасть змогу правильно розробити стратегічні напрями діяльності на майбутнє [5].

І.М. Демчак, розглядаючи соціально-економічну сутність категорії «особисте селянське господарство», доводить, що її базис становить: садиба селянина з усіма господарськими спорудами, земельна ділянка, худоба, птиця, які там утримуються [6].

Розглядаючи активізацію та самоорганізацію розвитку ОСГ, М.Й. Малік та О.Г. Шпикуляк виділяють такі напрями їх розвитку: збереження ОСГ до 2 га та сімейними господарствами, які користуються присадибними ділянками не підприємницького статусу; трансформація ОСГ, які користуються понад 2 га угідь у суб'єкти підприємницької діяльності з можливістю або без створення юридичної особи; трансформація селянських господарств, що використовують землі понад установлену законом граничну норму у малі сімейні фермерські господарства та сільськогосподарські підприємства [7]. Для трансформації ОСГ у нові форми господарювання доцільно дотримуватися таких умов: зміна організаційно-правового статусу; право власності на землю та можливість її розширення; матеріально-технічна база виробництва; стартовий капітал; розвиток інфраструктури; трудові ресурси; соціальні умови та правовий захист ОСГ; вирішення екологічних проблем; переваги в оподаткуванні [8].

В.К. Збарський, С.В. Кальченко та Д.В. Єременко основну увагу приділяють ротаційному характеру в ієрархії основних складових суспільного виробництва ОСГ. На їх думку, основну увагу доцільно приділяти аналізу наявного стану диверсифікації ОСГ, вивченню причин, які сприяли її формуванню, та мотивації напрямів оптимізації ситуації, що склалася [9].

А.О. Соколова, Н.П. Голій і Н.А. Гонта виділяють основні принципові положення, спрямовані на їх підтримку і розвиток ОСГ, зокрема, удосконалення нормативно-правового середовища; підвищення соціального і правового статусу ОСГ; гармонізація інтересів власників, найманих працівників і сільських громад; удосконалення технологій виробництва продукції тваринництва та рослинництва; налагодження взаємодії між виробниками сільськогосподарської продукції, переробними підприємст-

вами і ОСГ на основі їх кооперації та інтеграції [10].

Більшість учених вважають, що ОСГ є явищем тимчасовим, що характерно для перехідної економіки і, відповідно, не можуть бути категорією господарювання, оскільки задовольняють продовольчі потреби сільських жителів. Деякі вчені схиляються до думки, що ОСГ є не лише самостійною категорією господарювання, а й у перспективі з напівтоварних господарств можуть перейти до товарного виробництва, створивши нову форму господарювання, чи бути учасниками більш складніших аграрних чи агропромислових утворень.

Відповідно спостерігається розбіжність думок щодо державного регулювання селянських господарств від «не втручатися» до «створювати максимально сприятливі умови для розвитку». Водночас детальних пропозицій щодо формування таких сприятливих умов поки що мало.

Проте, незважаючи на велику кількість праць, гострою проблемою залишається питання сучасного функціонування тваринництва, як галузі сільського господарства в ОСГ на регіональному рівні та перспективи їх розвитку.

Мета досліджень полягає в обґрунтуванні сучасних особливостей функціонування тваринництва в особистих селянських господарствах, висвітленні основних проблем і перспектив розвитку тваринництва в цій категорії господарювання.

Матеріали та методи досліджень. Теоретико-методологічною основою стали законодавчі та інші нормативно-правові акти, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених із питань функціонування ОСГ та особливостей сучасного стану і перспектив розвитку тваринництва в цій категорії господарювання.

Для розв'язання поставлених завдань застосовували загальнонаукові та спеціальні методи: монографічний, статистико-економічний (вивчення й аналіз соціально-економічного стану ОСГ); порівняльний та системний аналіз і соціологічний синтез (анкетування власників ОСГ); розрахунково-конструктивний та ін.

Результати досліджень. Тваринництво в Івано-Франківській області характери-

зується змінними тенденціями і відображає постійний пошук оптимальної спеціалізації та способів функціонування суб'єктів господарювання цього сектору.

В Україні загалом, так і на Прикарпатті зокрема, внаслідок об'єктивних причин відбувається скорочення поголів'я більшості видів свійських тварин. Особливо високі темпи скорочення великої рогатої худоби, кількість якої з 2000 р. до 2019 р. скоротилась із 280,2 до 124,0 тис. гол. [13].

Відносно стабільною є кількість свиней, які вирощують домогосподарства, насамперед для власного споживання, і лише в незначній кількості — для реалізації стороннім споживачам. Поголів'я свиней та птиці зросло за рахунок сільськогосподарських підприємств [11].

Як в ОСГ, так і в сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської обл. за останні 19 років спостерігається тенденція до зменшення поголів'я сільськогосподарських тварин. У 2019 р. у господарствах населення чисельність великої рогатої худоби становила 124 тис. гол., у тому числі, — 81,3 тис. корів — це менше ніж половина поголів'я 2000 р. (див. табл. 1).

Водночас виробництво валової продукції тваринництва за рахунок підвищення продуктивності стабілізувалося, і в сільськогосподарських підприємствах з'явилася тенденція до збільшення обсягів виробництва (рис. 1). Орієнтація аграрних перетворень на розвиток ОСГ та дрібного виробництва на Прикарпатті зумовила зростання частки населення у виробництві тваринницької продукції [12].

Згідно зі статистичними даними, частка господарств населення у загальному вироб-

ництві продукції тваринництва за останні роки коливається в межах 72,6–69,8%. Частка господарств населення у виробництві окремих видів тваринницької продукції залишається досить високою. Можна стверджувати, що в 2019 р. частка виробництва молока, яловичини і телятини, що вироблялися в ОСГ, становить відповідно 95,8% і 63,1%. З введенням в експлуатацію виробничих потужностей сільськогосподарського підприємництва з виробництва м'ясної товарної свинини «Goodvalley», використовуючи генетичний потенціал тварин і датські інвестиції, збільшено виробництво продукції свинини. Це спричинило зниження частки виробництва продукції свиначства в ОСГ Івано-Франківської обл. і в 2019 р. цей показник становив 27,8% (рис. 2).

Нині для розкриття особливостей функціонування тваринництва в ОСГ актуальною є проблема оцінки собівартості цієї продукції. У зв'язку з відсутністю даних органів Державної служби статистики було проведено анкетне обстеження діяльності ОСГ.

Методичний підхід, запропонований для обчислення показників економічної ефективності виробництва тваринницької продукції в ОСГ, передбачає визначення витрат виробництва, виходячи з ринкової ціни купованих матеріально-технічних ресурсів і собівартості власних ресурсів, які використовують у процесі виробництва.

Тому методика обчислення витрат і дохідності окремих видів продукції в ОСГ максимально наближена до методики визначення аналогів економічних показників у господарствах корпоративного сектору аграрної економіки.

1. Динаміка поголів'я худоби і птиці в ОСГ Івано-Франківської обл. *

Види тварин, тис. гол.	Роки						% (2000– 2019 рр.)
	2000	2005	2010	2017	2018	2019	
Велика рогата худоба, у т.ч.:	280,2	241,6	177,1	140,4	129,4	124,0	44,3
корови	190,1	158,5	117,9	94,0	86,0	81,3	42,8
свині	184,5	149,6	118,7	103,3	97,9	96,0	52,0
вівці та кози	45,7	29,0	23,8	25,6	24,5	24,3	53,8

* Джерело: сформовано на основі джерела [13].

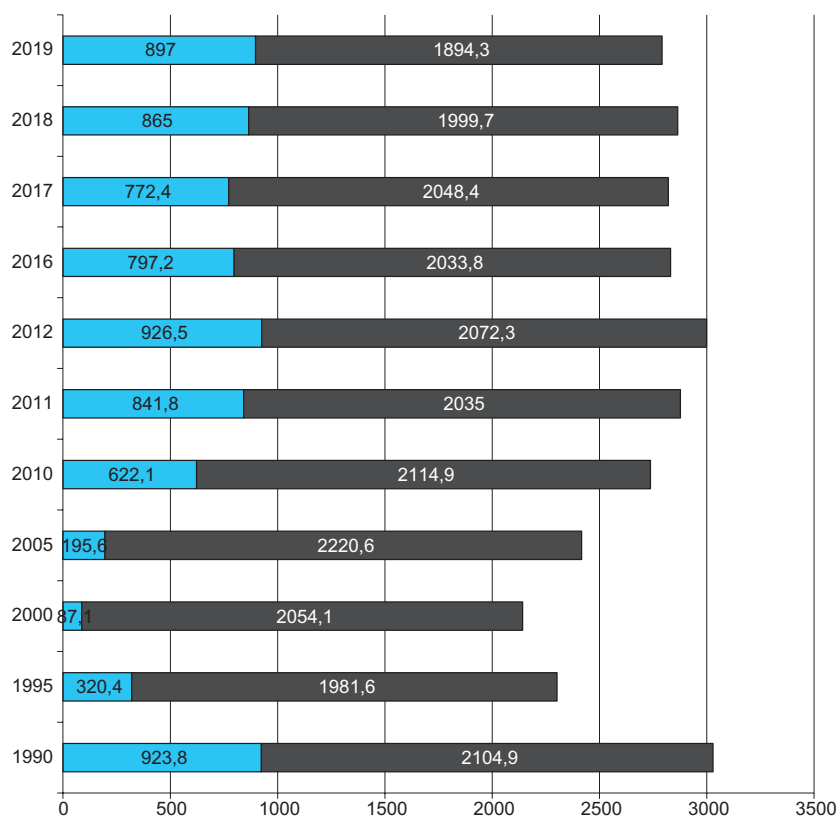

Рис. 1. Виробництво валової продукції тваринництва в Івано-Франківській області (у постійних цінах 2019 р.), млн грн*: ■ — сільськогосподарські підприємства; ■ — господарства населення

*Джерело: сформовано на основі джерела [13].

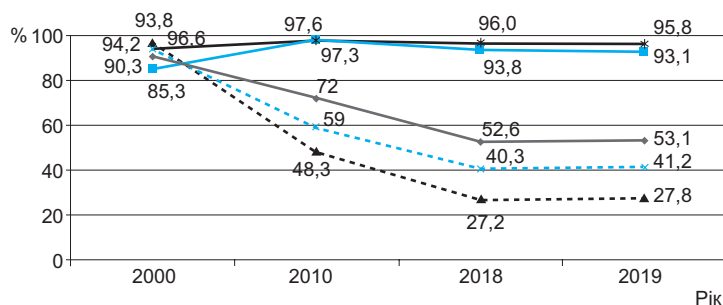

Рис. 2. Частка господарства населення у виробництві продукції тваринництва Івано-Франківської обл., %: — м'ясо (у забійній масі, тис. т, у т.ч.): свинина; — яловичина і телятина; - - - м'ясо птиці; — молоко

На основі узагальнення інформації було визначено рівень трудомісткості виробничих процесів і розраховано економічну

ефективність виробництва молока на особистих селянських фермах з різною концентрацією поголів'я корів (рис. 3).

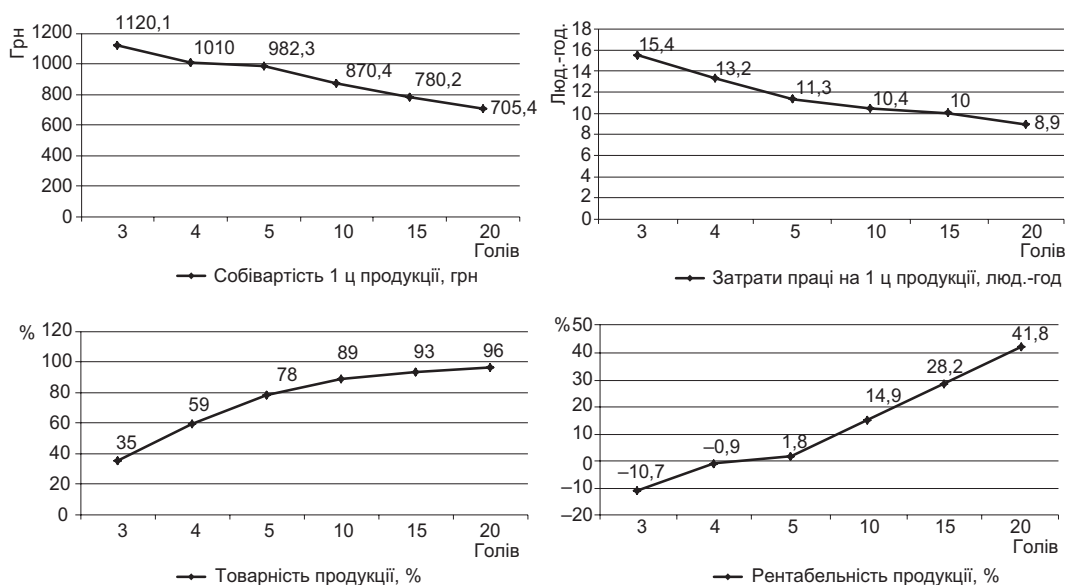

Рис. 3. Економічна ефективність виробництва молока в обстежених сімейних фермах Івано-Франківської обл. з різною концентрацією поголів'я корів

Дослідженням встановлено, що найвищий рівень рентабельності мають ті господарства, які реалізують свою продукцію на ринках. Аналіз собівартості виробництва молока в ОСГ Івано-Франківської обл. за 2019 р. показав, що у структурі витрат найбільшу частку займає оплата праці (39%), витрати на корми (46,8), енергоресурси та паливо (7,2), поточний ремонт (2,5), засоби захисту тварин (1,5), вартість послуг (2% від усіх витрат). Затрати праці на 1 ц виробництва молока становлять 15,4 люд.-год, собівартість — 1120 грн (табл. 2).

Окремі ОСГ населення, де присадибним

господарюванням займаються люди літнього віку, які випасають худобу самостійно, витрачають на вирощування, відгодівлю та утримання 1 гол. великої рогатої худоби на 500–700 люд.-год. Тоді в сукупній структурі витрат на виробництво продукції частка витрат на оплату праці сягає понад 50%.

Відомо, що ефективнішим є випас худоби, особливо молодняку на вирощуванні та відгодівлі у стаді з оптимальною кількістю 20–40 голів. У цьому разі худобу випасають наймані пастухи за відповідну плату (100–150 грн за 1 гол. худоби у місяць) або почергово самі господарі (1 день у 1–

2. Структура витрат на виробництво молока Івано-Франківської обл., %

Витрати	ОСГ*	Сільськогосподарські підприємства**
Оплата праці з нарахуванням	39,0	10,6
Корми	46,8	60,4
Енергоресурси та паливо	7,2	9,3
Поточний ремонт	2,5	4,5
Засоби захисту тварин	1,5	4,4
Вартість послуг	2,0	1,2
Інші	1,0	0,6
Усього	100	100

* Джерело: ОСГ — анкетні дослідження; ** Джерело: сформовано на основі [13].

2 міс.). Власники ОСГ, які цінують свій час, а таких більшість, обирають саме такий спосіб випасу худоби. Так, в Івано-Франківській обл., 41% опитаних наймає для випасу пасуха, 32% випасає худобу почергово з іншими власниками ОСГ і 27% — випасає самостійно.

Водночас усі технологічні процеси годівлі та догляду за коровами ОСГ не механізовано. Таке фізичне напруження в процесі ведення особистого господарства не приваблює молодь до проживання у селі, а селяни похилого віку фізично не здатні виконувати необхідний обсяг робіт. Ця обставина є однією із визначальних, що вплинула на зниження поголів'я корів в ОСГ [14, 15].

Аналізуючи структуру витрат на виробництво тваринницької продукції, можна стверджувати, що для ОСГ характерним є значний відсоток витрат на оплату праці, а у сільськогосподарських підприємствах найбільша частка припадає на корми. Це пояснюється тим, що в ОСГ немає чіткого розмежування трудових процесів за галузями, особливо щодо виробництва та заготівлі кормів. Немає обліку як продуктивності тварин, так і виробництва та використання кормів, тому неможливо точно встановити кількість заготовлених і використаних для годівлі кормів.

Позитивна динаміка показників розвитку ОСГ не означає, що виробництво у них більш ефективне, порівняно з іншими учасниками ринку. Анкетне опитування 89 ОСГ Івано-Франківської обл. показало, що основні проблеми їх функціонування зумовлені кількома причинами: кормозабезпечення (для 47,1% опитаних); відсутність засобів виробництва, висока вартість сільськогосподарської техніки, запчастин, паливно-мастильних матеріалів (36,2%); слабка матеріально-технічна база (16,7%).

Високі затрати праці в ОСГ пояснюються застосуванням переважно ручної праці та низьким рівнем механізації виробничих процесів. Однак господарства, працюючи на принципах самофінансування і без значних капітальних вкладень, не знижують виробництво сільськогосподарської продукції. Застосовуючи переважно ручну працю, вони менш залежні від подорожчання

енергоносіїв та інших матеріально-технічних ресурсів.

Чинником, що впливає на ефективність виробничої діяльності ОСГ, є наявність техніки у сільських жителів, необхідної для транспортування кормів, продукції, обробітку землі за рослинницької спрямованості господарства та ін. На запитання «Чи є механізованою Ваша праця?» 14,5% респондентів відповіли ствердно, у 45,5% немає будь-якої техніки. При цьому 48,5% опитаних відповіли, що мають потребу в придбанні тракторів, мотоблоків, вантажних автомобілів, доїльних установок тощо.

За даними соціологічного обстеження, для 85% опитаних ОСГ Івано-Франківської обл. є основою виробництва продуктів харчування, для 3% це приносить додаткові грошові доходи, для 12% — можливість надати матеріальну і продуктову допомогу родичам, які живуть у містах. Ці дані підтверджують, що ОСГ забезпечує насамперед виживання сільського населення.

На запитання про наміри щодо подальшого розвитку особистого господарства 41% опитаних відповіли, що не мають наміру змінювати його розмір, 34% — мали намір розширити його, а 25% — планують зменшити обсяги виробництва у своїх особистих господарствах.

На основі вибіркового обстеження в Івано-Франківській обл. було проведено оцінку використання кожної складової витратної частини домогосподарства на ведення тваринництва в ОСГ. Корми для худоби, утримуваної в ОСГ, надходять за такими каналами: від сільськогосподарських підприємств як орендна плата за користування земельними та майновими паями, заробітна плата; вирощені на власних земельних ділянках; самозаготівля на сільськогосподарських угіддях, які не використовуються сільськогосподарськими підприємствами; придбання в роздрібній та оптовій торговельній мережі. Нині надходження кормів від господарств корпоративного сектору аграрної економіки мінімальні, в основному у вигляді орендної плати за користування земельними та майновими паями. У досліджуваному періоді (за 2014–2019 рр.) в Івано-Франківській обл. спостерігається тенденція до зниження витрат кормів на 1 ц

молока, при зростанні на 1 ц приросту свиней та ВРХ.

Так, витрати кормів у розрахунку на 1 ц молока знизилися у 2019 р. проти 1990 р. на 0,25 ц корм. од. за рахунок: зростання рівня продуктивності корів, які знаходяться у власності сільських домогосподарств; випасання худоби на пасовищах, які утворилися на необроблюваних сільськогосподарських угіддях.

Протягом досліджуваного періоду відбувається істотне зростання витрат кормів у розрахунку на 1 ц приросту свиней. Цей показник певною мірою свідчить про об'єктивність статистичного відображення реальних витрат кормів в ОСГ.

Незважаючи на відсутність даних у службі статистики, про рівень продуктивності у свинарстві, на основі анкетного обстеження було визначено середньодобові прирости свиней в ОСГ, які істотно коливалися залежно від концентрації. Так, в ОСГ Івано-Франківської обл., що утримували 1–2 гол., середньодобові прирости становлять 350–380 г; 3–4 гол. — 400–450 г; 5 і більше свиней — до 600 г.

Така ситуація виникла з таких причин: погіршення стану племінної роботи в сільськогосподарських підприємствах, які спеціалізуються на вирощуванні та реалізації молодняку, або повна її відсутність в ОСГ; нестача пристосованих приміщень для утримання свиней, перебування яких у тимчасових приміщеннях, особливо в осінньо-зимовий період, призводить до перевитрат корму та зниження продуктивності тварин; сезонність надходження кормів, які згодують у господарствах населення. Подібна ситуація спостерігається за витрати кормів на 1 ц приросту великої рогатої худоби. У досліджуваному періоді сталися істотні зрушення в структурі витрат кормів, які згодовували сільськогосподарським тваринам, утримуваним у сільських домогосподарствах. Оскільки обсяги спожитих кормів, здебільшого комбікормів та інших видів кормів, є покупними. У структурі спожитого корму найбільшу частку займають концентровані та соковиті. Соковиті корми вирощують на земельних ділянках, виділених для ведення ОСГ. Відсутність їх у раціонах годівлі сільськогосподарських

тварин призводить до незбалансованості раціонів годівлі та зниження конверсії спожитого корму. Вирощування зернових культур в ОСГ, в основному пшениці озимої, ячменю ярого та кукурудзи на зерно, є базовим каналом їх надходження.

Збільшення частки грубих кормів свідчить про деякий суб'єктивізм статистичних даних щодо оцінки спожитого корму. Так, соломі та подрібнені стебла кукурудзи, що використовуються на підстилку тваринам, відносять до спожитих сільськогосподарськими тваринами кормів.

Значну кількість кормів, в основному зернових, населення купує у фізичних осіб, які отримали їх у вигляді орендної плати за використання паїв. Вартісний еквівалент формується на договірній основі.

Результати проведених в Івано-Франківській обл. досліджень свідчать про істотну залежність між рівнем витрат на корми та рівнем доходів від продажу худоби, птиці та продуктів тваринництва. Так, при збільшенні витрат на придбання кормів зростає значення сукупного доходу від ведення тваринництва в сільських домогосподарствах, що свідчить про товарне спрямування категорії приватних товаровиробників, які витрачають кошти на купівлю кормів.

Ширші можливості для розвитку присадибного тваринництва є у віддалених господарств, де більше сінокосів і нижчий рівень розораності сільськогосподарських угідь. Незважаючи на виділення громадських сіножатей, близько 70% площ присадибних ділянок Івано-Франківської обл. зайнято багаторічними травами.

Основним конкурентом господарств аграрного сектору є ОСГ, які утримують свиноматок для реалізації отриманого приплоду. Основна перевага молодняку великої рогатої худоби і свиней, яких реалізують сільськогосподарські підприємства, — це високі продуктивні якості тварин. Дані вибіркового статистичного обстеження діяльності ОСГ свідчать про тенденцію до зниження витрат на придбання сільськогосподарських тварин. На нашу думку, причинами цього є: складна демографічна ситуація на селі; зниження рівня сукупних доходів; високі затрати ручної праці; збитковість виробництва; неprestижність сільської праці.

Досить актуальним залишається питання надання послуг ОСГ безпосередньо у тваринницькій галузі. Нині послуги з ветеринарного обслуговування ОСГ забезпечують колишні працівники ветеринарної служби або колишні працівники тваринницьких ферм, які мають певну фахову підготовку у сфері лікування тварин. У більшості випадків потужним є вплив неформальних зв'язків, які існують на селі.

Доходи ОСГ, зважаючи на сферу їх існування, формуються під впливом багатьох факторів. Джерело доходів, сферу прикладання праці, реформування аграрного сектору, законодавчо встановлений прожитковий мінімум, політику зайнятості та соціального захисту у державі, економічну ситуацію країни слід віднести до загальних. Проте загалом дохід в ОСГ залежить від особистих якостей його членів, зокрема, від освіти, віку, типу характеру, підприємницьких здібностей, досвіду, кваліфікації тощо.

Дані табл. 3 свідчать, що найчастіше основним джерелом доходу селяни визнають працю у власному господарстві та поза ним, власний бізнес та пенсію і решту соціальних виплат. Для жінок та чоловіків, які мають вищу освіту незалежно від віку, характерною є праця поза господарством, що дає основний дохід родині.

Досить вагомим джерелом доходу для жінок та чоловіків з вищою освітою та без неї, незважаючи на вік, є пенсія та інші види державних виплат. Це пояснюється високим ступенем старості сільського населення

Івано-Франківської обл. та рівнем їх безробіття, державна допомога за яким є також істотним джерелом доходів селян.

Світовий досвід засвідчує, що через дрібні розміри селянські господарства не можуть бути перспективою розвитку аграрного сектору в майбутньому, проте за сучасних умов вони мають визначальну частку у загальному об'ємі сільськогосподарського виробництва.

З метою нарощування виробництва продукції тваринництва в ОСГ органам державної влади слід реалізувати заходи, пов'язані з: нарощенням сільськогосподарськими підприємствами обсягів продажу населенню молодняку великої рогатої худоби, свиней; організацією закупівлі у сільськогосподарських підприємств маточного (у т. ч. племінного) поголів'я сільськогосподарських тварин для продажу населенню; передачею працівникам сільськогосподарських підприємств, що мають заборгованість із заробітної плати, молодняку телят і поросят на відгодівлю, а також кормів, насіння сільськогосподарських культур, надання послуг у рахунок заробітної плати (за домовленістю сторін); надання консультаційних послуг фахівцями різних галузей; залученням фінансових ресурсів із позабюджетних джерел і наданням субвенцій з обласного бюджету районам за відповідними нормативами; організацією штучного осіменіння тварин у селах, які мають невелике поголів'я худоби виїзною бригадою фахівців; забезпеченням ветеринарного обслуговування тварин в ОСГ відповідно до чинного законодавства.

3. Результати опитування щодо основних джерел доходу ОСГ Івано-Франківської обл., % *

Джерела доходу	Жінки		Чоловіки	
	без вищої освіти	з вищою освітою	без вищої освіти	з вищою освітою
Праця у господарстві	42,1	14,3	36,8	33,3
Праця поза господарством	15,8	57,1	31,6	88,9
Власний бізнес	7,9	14,3	5,3	11,1
Пенсія та інші виплати	47,4	14,3	33,3	3,2
Доходи від зданої в оренду землі	10,5	14,3	10,5	4,3
Допомога рідних	7,0	3,2	5,3	1,2

* Джерело: власні дослідження.

Органам державної влади потрібно розробляти і здійснювати заходи щодо розвитку ОСГ, які можуть передбачати: удосконалення договірних відносин з питань виробництва сільськогосподарської продукції та надання різних видів послуг; впровадження інформаційно-консультаційної допомоги на безоплатній або платній основі; проведення навчання членів ОСГ із різних напрямів виробничої діяльності; участь в обласному конкурсі за найкращі показники в організації роботи ОСГ; напрями

фінансування з обласного бюджету на підтримку особистих селянських господарств.

У подальшому слід сформувати теоретико-методологічну базу трансформації неформальної кооперації у формальну, що забезпечить розвиток дрібнотоварного сектору в аграрній економіці України. Також на часі є розробка нормативного забезпечення розвитку кооперативних взаємовідносин між ОСГ та сільськогосподарськими і переробними підприємствами з вирощування та відгодівлі сільськогосподарських тварин.

Висновки

ОСГ відіграють важливу роль у виробництві продукції тваринництва в Івано-Франківській обл. Частка господарств населення у загальному виробництві має досить високі стійкі показники. Проте це досягається за рахунок значних матеріальних витрат та трудових ресурсів. Однак слід зазначити, що виробництво сільськогосподарської продукції в господарствах населення має споживче спрямування, тобто його основна мета — задоволення потреб

своїх членів, за низького рівня грошових доходів сільських жителів. Водночас ОСГ варто розглядати як своєрідний буфер, що стримує загальний спад виробництва продукції тваринництва, чим підтримує певний рівень продовольчої безпеки держави.

Підсумовуючи результати дослідження, можна стверджувати, що відбувається зниження ролі сільськогосподарського виробництва у загальному забезпеченні доходів сільських домогосподарств.

Nemish D.¹, Balaniuk I.², Shelenko D.³, Sas L.⁴, Matkovskyi P.⁵

¹*Precarpathian State Agricultural Experimental Station of the Agricultural Institute in Carpathian Region of NAAS, 21-A Bandera Str. Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76000);* ²⁻⁵*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 57, Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76000); e-mail: ¹dmytro.nemish@gmail.com ²ifbalaniuk@gmail.com ³diana.shelenko@pnu.edu.ua, ⁴liudmyla.sas@pnu.edu.ua, ⁵petro.matkovskyi@pnu.edu.ua; ORCID: ¹0000-0002-8775-9305, ²0000-0002-8320-6383, ³0000-0002-9214-7258, ⁴000-0003-2053-0394, ⁵0000-0001-9470-9974*

The role of livestock in the functioning of the personal peasant farm

Goal. To reveal the modern features of the development of animal husbandry in personal farms (PF), to highlight the main problems, and show the prospects of animal husbandry in this category of management. **Methods.** The methodological basis of the study is the systematic method of understanding the processes of development of PF in the production of livestock products. Methods used: abstract (theoretical generalizations and

conclusions); monographic; comparative, etc. **Results.** An analysis is made of the state of the livestock industry in PF, as well as their role and place in the production of products in the region. The results of the study confirm that the main factors influencing the decline in livestock production of PF of Prykarpattia are: insufficient funding, low purchase prices for meat and milk, which leads to losses; problems with providing farms with fodder; low technical security, and high complexity of products; lack of cooperation between PF; the difficult demographic situation in the village (the population goes to work), etc. PF cooperation is extremely important for the development of agricultural production in them, and especially for those who have joined their land plots to allocated land shares. **Conclusions.** As a result of the study, it was found that PF plays an important role in the production of livestock products in the Ivano-Frankivsk region. After all, the share of households in the total production of livestock products has stable high performance. However, this is achieved through significant material costs and labor resources. In general, the level of costs for the production of the main types of livestock products in PF is quite high, which

calls into question the competitiveness of this form of management, both in domestic and foreign markets.

Key words: economic efficiency, family farm, family income.

DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202010-10>

Бібліографія

1. Свиноус І.В., Ібатуллін М.І. Перспективи розвитку тваринництва в особистих селянських господарствах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. С. 111–115. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/14-2015/27.pdf> (дата звернення: 03.02.2020).
2. Збарський В.К., Липов'як-Мелкозьорова А.І. Особисті селянські господарства — основа формування малого підприємництва на селі: наукова доповідь; за ред. В.К. Збарського. Київ: ННЦ ІАЕ, 2011. 106 с.
3. Карпенко О.В. Тенденції розвитку особистих селянських господарств у контексті складових економічної безпеки. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. Вип. 2. С. 202–206.
4. Варченко О.М., Свиноус І.В., Демчак І.М. Сучасний стан та проблеми розвитку особистих селянських господарств в Україні. *Вісник аграрної науки*. 2013. № 11. С. 55–59.
5. Balaniuk I., Kozak I., Shelenko D. et al. Forecasting of gross agricultural output of agrarian enterprises of Ukraine: case study with STELLA software. *Economic Studies (Ikonomicheski Izsledvania)*. 2019. 28 (5). P. 148–163.
6. Демчак І.М. Соціально-економічна сутність категорії особисте селянське господарство. *Економіка та управління АПК*. 2014. № 1. С. 92–99.
7. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Тенденції і перспективи розвитку особистих селянських господарств. *Економіка АПК*. 2018. № 1. С. 11–19.
8. Неміш Д.В., Савка М.В., Баланюк І.Ф. та ін. Розвиток особистих селянських господарств та трансформація їх у фермерські. 2020. *Економіка АПК*, № 2, С. 54–67. doi: [org/10.32317/2221-1055.202002054](https://doi.org/10.32317/2221-1055.202002054)
9. Збарський В.К., Кальченко С.В., Єременко Д.В. Оптимізація методики оцінки конкурентоспроможності високотоварних фермерських господарств сімейно-трудоного типу. *Науковий вісник Ужгородського університету: зб. наук. пр.* 2016. Т. 2. № 1. С. 272–278.
10. Соколова А.О., Голій Н.П., Гонта Н.А. Оцінка сучасного стану та перспективи розвитку сільських домогосподарств Волині. *Вісник аграрної науки*. 2018. № 4. С. 55–60. doi: [10.31073/agrovisnyk201804-09](https://doi.org/10.31073/agrovisnyk201804-09)
11. Кропивко М.М. Особисті селянські господарства: феномен чи об'єктивні обставини. *Економічний дискурс*. 2016. Вип. 1. С. 11–21.
12. Губені Ю.Е., Коверко Ю.А. Розвиток особистих селянських господарств в умовах адміністративної децентралізації. *Економіка АПК*. 2017. № 1. С. 68–74.
13. Експрес випуск. Івано-Франківськ: Головне управління статистики у Івано-Франківській області. URL <http://www.ifstat.gov.ua> (дата звернення: 02.05.2020).
14. Kozak I., Balaniuk I., Szelenko D. et al. Traditional village system — case study from the Krempna Commune (Poland). *Ekolygia (Bratislava)*. 2019. V. 38, № 1. P. 87–100. doi: [10.2478/eko-2019-0007](https://doi.org/10.2478/eko-2019-0007)
15. Свиноус І.В., Микитюк Д.М. Концептуальні засади функціонування особистих селянських господарств. Продуктивність агропромислового виробництва. *Економічні науки*. 2013. Вип. 23. С. 37–41.